

Onvoltooid verleden

‘Souvenirs’: Lucienne Stassaerts autobiografische aantekeningen

Greet Bauweleers

©LUCIENNE STASSAERT

‘Lucienne Stassaert is een grande dame, maar literair gezien een geheimtip’, heeft een bevriend auteur ooit gezegd. ‘Misschien omdat ze niet in een hokje is onder te brengen.’ Stassaert (Antwerpen, 1936) is niet bekend bij het grote publiek, toch is ze al decennialang op diverse artistieke terreinen actief: als dichteres en schilderes, maar ook als vertaalster en prozaschrijfster. Met haar autobiografische notities, *Souvenirs*, waar onlangs het tweede deel van verscheen, sloeg ze een nieuwe weg in.

Aantekeningen in de loop van de tijd, zo luidt de ondertitel van het eerste deel van Lucienne Stassaerts *Souvenirs*. Het zijn beschouwingen over vroeger, over gebeurtenissen die bepalend in haar leven zijn geweest, afgewisseld met notities over het heden. Kunst, muziek en literatuur zijn een wezenlijk bestanddeel van het dagelijkse leven. Ze ‘oefent dagelijks, via een tekst of schilderij, om het leven aan te kunnen.’

In het voorjaar van 2017 verscheen *Souvenirs II*, waarin de schrijfster verder gaat op de ingeslagen weg. De rode draad in zowel haar recente autobiografische mijmeringen als in haar vroegere werk is de zoektocht naar de eigen identiteit, het ‘graven’ naar herinneringen. Niet voor niets heette haar eerste publicatie, uit 1964, *Verhalen van de jonkvrouw met de spade*.

‘In feite is *Souvenirs* een soort nawoord op die bundel’, stelt Stassaert. Van in het begin tekenen zich immers thema’s af die een constante in haar proza en poëzie zijn: een obsessief bezig zijn met de tijd, met het verleden, en het conflict tussen Eros en Thanatos. De stem van de schrijfster klinkt het duidelijkst in haar gedichten. Over haar proza zegt ze zelf: ‘Van al de prozawerken blijft de fabel *Mijnheer Tortel en Juffrouw Duif* in mijn ogen de moeite waard. In de overige verhalen, nouvelles of romans probeerde ik als een alwetende verteller personages te creëren die als fictieve afsplitsingen van de auteur of jonkvrouw niet echt een eigen leven konden leiden. Ik kan niet streng genoeg zijn, ook wat mijn toneelstukken betreft. Aan dit oordeel ontsnapt de poëzie – ik neem er geen vers van terug.’

Schrijven en schilderen

In de jaren zestig en zeventig probeerde Lucienne Stassaert het kunstenaarschap te verzoenen met de rol van moeder en echtgenote en, noodgedwongen, kostwinner. Ze verdiende haar brood met pianolessen – ‘pianojuffrouw spelen’, noemt ze het zelf – maar trachtte zoveel mogelijk tijd te besteden aan schrijven en schilderen.

Uit haar literaire werk uit die jaren zeventig spreekt politiek engagement. Ze publiceert enkele dichtbundels waaruit haar sympathie met uiterst links blijkt. Ze schrijft eveneens toneel, een aantal prozateksten en een roman, 'Parfait Amour', die een bescheiden commercieel succes kent en waarvoor ze de Arkprijs van het Vrije Woord ontvangt.

Een klassieke biografie is ze niet, maar Stassaert verdiept zich jarenlang in leven en werk van de schilder Edvard Munch. Dat resulteert in een dichtbundel, een hoorspel en de brievenroman 'Karen'. Munch is niet de enige kunstenaar die haar fascineert. Als bevlogen vertaalster kiest ze voor schrijvers die haar raken: Sylvia Plath, Emily Dickinson, Hadewych.

Met *Souvenirs* verkent ze een voor haar nieuw genre. Haar autobiografische aantekeningen verraden de dichteres; ze zijn doordrenkt van metaforen, rauwe feiten worden verpakt in poëtische taal. Met deze teksten bereikt ze ook een nieuw publiek. Veel lezers reageren emotioneel op de 'bekentisliteratuur' die het werk deels is.

Souvenirs is natuurlijk veel meer dan dat: Lucienne Stassaert reflecteert ook op de actualiteit, op kunst en literatuur; ze schrijft over haar dromen en over haar liefde voor de natuur en voor haar katten. Deel twee bevat ook een lang fragment over haar vriendschap met de jong gestorven modeontwerpster Ann Salens en bespiegelingen over haar relatie met haar moeder.

Op de vraag van een lezer waarom ze zo laat met *Souvenirs* is begonnen, antwoordt de schrijfster: 'Een werk als *Souvenirs* draagt de zwaarte en het inzicht van een lang leven – een overzicht waartoe ik niet eerder in staat was om het met de nodige afstand neer te pennen. Men zou het een uitstel om te sterven kunnen noemen...'

Noot van de redactie

Souvenirs heeft emoties teweeggebracht bij lezers, schreef Greet Bauweleers in voorgaande bespreking. Dat blijkt uit volgende brief aan Lucienne Stassaert, die met de toestemming van de schrijfster, Eline Moragie, hier opgenomen wordt.

Beste Lucienne,

Jouw boeken Souvenirs I en II hebben een diepe indruk op mij gemaakt; ik wilde je dat graag vertellen.

Toevallig las ik onlangs een uitspraak van Connie Palmen: 'Met inzichten prijs ik me altijd gelukkig, ook al zijn ze nog zo verschrikkelijk.' Dat zal je ongetwijfeld erkennen en herkennen. Langzaam, en mee dankzij jouw voorbeeld, leer ik dat ook. Tot voor kort was ik stervensbenauwd om rotte plekken uit het verleden te benoemen. Waarom ik dat nu wel kan, heeft onder meer te maken met een fysieke en mentale crash door een slopende werksituatie. Als je moet functioneren in een omgeving waar de leugen regeert, gebeurt er iets in je hoofd, en met je lijf. Nooit eerder heb ik geweten dat je haast letterlijk kan stikken in je frustratie en machteloze boosheid. Maar dat kan: je hyperventileert zodanig dat bezorgde omstanders een ambulance willen roepen. Daarna, als je uit het dal bent geklommen, kijk je anders naar de realiteit die je omringt en naar jezelf.

Die 'verschrikkelijke inzichten' dienden zich ook aan door literatuur. Dankzij Souvenirs kon ik voorzichtig beginnen met 'vroeger' onder ogen te zien. Misschien dat ik het over een paar decennia ook kan opschrijven, zoals jij. Je zegt zelf dat je zo laat aan Souvenirs bent begonnen omdat je door de afstand in de tijd een scherper inzicht hebt.

Ik heb een mateloze bewondering voor de manier waarop jij de confrontatie met je demonen aangaat. Je doet dat zonder schaamte en toch met een zekere schroomvalligheid, zonder de feiten te verbloemen en gelukkig zonder het kokette exhibitionisme dat nu modieus is.

Toen ik het tweede deel van Souvenirs las, kreeg ik het soms plaatsvervangend benauwd door je eerlijkheid. Ik zou het nooit durven. Wie zijn zwakheden toont, zijn falen, is kwetsbaar, en als je bloedt, staan de wolven klaar om je te verscheuren. Maar misschien heb je nu, in de winter van je leven, het gevoel dat je niets te vrezen hebt door je kwetsbaarheid te tonen. Want wat heb je te verliezen? Wie kan je iets maken?

Je schrijft over een mislukte zelfmoordpoging en een abortus. Over een incestueuze grootvader en een ambitieuze vader. Over faalangst, depressie en verlies. Maar hoewel je je pen als een scalpel hanteert, blijft mij na de lezing van Souvenirs vooral je passie voor de taal en voor de kunst bij, en dat werkt bevrijdend. Mijn oprechte dank daarvoor.

*Je fan,
Eline Moragie*

© FOTO: REGINE GANZEVOORT – LUCIENNE STASSAERT

Fragment uit *Souvenirs II*

Ik ben, bij tussenpozen, eerst en vooral mijn eigen psychiater. Volgend jaar is mijn vader al vijftig jaar dood; het graf van mijn ouders zal dan opengebroken en opgeruimd worden. Hoe ouder ik word, hoe intenser het besef groeit, als een onuitroeibare klimplant op de bodem van lichaam en ziel, dat een gevoel van onzekerheid mij nog steeds afremt.

Het is alsof iemand me blijft verplichten om geen moment rust te nemen of een pauze in te laten voordat ik op creatief vlak iets heb gerealiseerd dat de moeite waard is: een trauma dat voorkomt uit mijn vaderbinding. Hij liet me los, beschouwde me als een levende aanfluiting van zijn ideaalbeeld van zodra hij tot het inzicht was gekomen dat ik geen concertpianiste zou worden. En hoewel ik hem geen enkel bewijs van mijn waarde meer kan geven, zij het als schrijfster of als schilderes, klamp ik me vast aan weer een volgend project.

Om dat gevoel van onzekerheid te overwinnen zou ik moeten leren om mijn vader te haten. Het idee alleen al van een dergelijke poging neutraliseert meteen al wat ik vandaag nog aan energie zou kunnen opbrengen. Vader zit al jarenlang op de troon van mijn voornaamste obsessies. Als straf dat ik hem heb gekortwiek, de vleugels van zijn droom heb afgerukt, sta ik voor een blinde muur die van boven tot onder volgekrabbeld is met allerhande tekens: letters en penseelstreken, gezichten en doodshoofden waarop geen enkel masker past.

Een lont in een kruitvat: zo werd mijn geheugen opgeschrikt door de vorige aantekeningen. Opeens verschenen er op het filmdoek van de tijd de resten van identieke dromen: ik zit in een kleine concertzaal aan de piano, gereed om een volgende compositie te vertolken. Het niveau van mijn pianospel laat veel te wensen over en ik word gewaar dat de toeschouwers zich vervelen, te beleefd zijn om weg te gaan. Het programma met niet al te virtuoze composities stelt me nog net in staat om de noten te spelen. Ik voer alles plichtsbewust uit als een gevangene die even naar buiten mag, waarna hij naar zijn cel zal moeten terugkeren. Het blijft een raadsel waarom ik al die moeite doe - vader is er toch niet meer bij.

Meestal namen zulke dromen toe wanneer ik in afwachting van een reactie in de pers, na de zoveelste publicatie, niet echt onverstoorde verder kon werken. Sinds ongeveer een jaar ben ik daarvan bevrijd; ik verwacht dan ook weinig of niets meer van de media.

Aan de mondelinge commentaren te horen lokt *Souvenirs* hevige reacties uit. Men is ofwel verrast door de bekentenistoon of emotioneel geraakt door aantekeningen met een dramatische ondertoon. Ik heb althans geprobeerd om zonder zelfmedelijden een inventaris op te stellen van een onvoltooid verleden. In die zin heb ik, als een zwemmer met maar een doel voor ogen toch de overkant kunnen bereiken - de andere oever. Het strand ligt blank; de zee nam al de overvloedige restanten mee. Ik kan nu op de pier wandelen, uitkijken of er in de verte een schip in aantocht is. ■